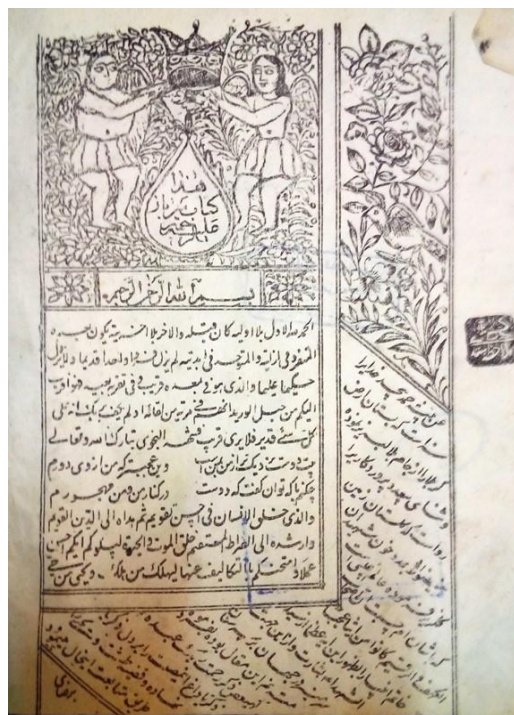

بررسی دو نسخه مصور چاپ سنگی اسرار الشّهاده در کتابخانه وزیری یزد

چکیده

اسرار الشّهاده کتابی است مصور که توسط اسماعیل سرباز بروجردی از غزل‌سرایان مراشی در سال ۱۲۷۴ ق تألیف گردیده و مجموعه‌ای در مراشی به نظم و نثر به زبان فارسی در ذکر مناقب و مصائب آل محمد (ص) و شرح وقایع و اسرار و رویدادهای عاشورا و شخصیت‌های کربلاست. این کتاب در دوران قاجار توسط تصویرگران چیره‌دست تصویرنگاری شده و نسخه‌های متعدّد چاپ سنگی آن در کتابخانه‌های ایران موجود است که از آن جمله چهار نسخه مصور چاپ سنگی آن در کتابخانه وزیری یزد نیز نگهداری می‌شود؛ و در این مقاله به معرفی دو نسخه آن پرداخته می‌شود. نسخه چاپ ۱۳۰۰ ق آن دارای ۲۱ تصویر بوده که توسط محمد بن عبدالمطلب به خط نستعلیق کتابت گردیده و نسخه چاپ ۱۳۱۲ ق دارای ۳۷ تصویر از علی‌خان، نقاش مشهور دوره قاجار بوده که تصویرسازی و به خط نستعلیق کتابت گردیده است.

کلیدواژه: اسرار الشّهاده / سرباز بروجردی / چاپ سنگی / مصور / کتابخانه وزیری یزد

مقدمه

بیشتر کتاب‌های مصور چاپ سنگی در دوره قاجاریه به چاپ رسیده است. چنانکه در سیر تحولات کتاب‌آرایی ایران مشاهده می‌شود، همواره ارتباط نزدیکی میان متون نوشتاری و مصورسازی وجود داشته است. شیوه‌های نقاشی

آن‌ها برگرفته از شیوه هنری این زمان است که خود این دوره، وارث دوران زندیه، افشاریه و نهایتاً صفویه است. علی‌رغم این‌که مصورسازی کتاب‌های چاپ سنگی از نظر کیفیت تفاوت‌های قابل‌توجهی با نگارگری قدیم ایران داشت، اما با ادامه یافتن برخی سنت‌های کتاب‌آرایی و تأثیرپذیرفتن از هنر عامیانه و تأثیر متقابل بر آن برخی سنت‌های کتاب‌آرایی ایران در شکل و محتوایی متفاوت دوباره احیاء شد.

نخستین کتاب مصور چاپ سنگی بر اساس تحقیقات سعید نفیسی، لیلی و مجنون مکتبی شیرازی است که در ۱۲۵۹ ق به خط بهرام بن اسماعیلی اردبیلی چاپ شد و دارای چهار تصویر بود. تا نیمه قرن ۱۴ هجری قمری تعداد پرشماری از این کتاب‌های مصور عرضه گشت.

گونه‌های مصور کتاب‌های چاپ سنگی در ایران دوران قاجار عبارت‌اند از: کتاب‌های مصور ادبی، مصور مذهبی، عامیانه مصور، کتاب‌های علمی و تاریخی مصور، مصور کودکان و نوجوانان، ترجمه کتاب‌های فرنگی. کتاب اسرار الشهاده جزء کتب مصور مذهبی به شمار می‌رود؛ که نسخه‌های متعدد آن در کتابخانه‌های ایران به شیوه سنگی چاپ و تصویرسازی شده و چهار نسخه مصور آن در کتابخانه وزیری یزد نگهداری می‌شود؛ و در این مقاله نسخه چاپ ۱۳۱۲ ق که توسط علی‌خان نقاش تصویرنگاری و مصورسازی شده است و نسخه چاپ ۱۳۱۲ ق بررسی خواهد گردید؛ و اطلاعات کتابشناسی، نسخه‌شناسی و اطلاعات تصویری آن خواهد آمد.

اطلاعات کتابشناسی و نسخه‌شناسی نسخه چاپ ۱۳۱۲ ق

سرباز بروجردی، اسماعیل، قرن ۱۳ ق.

اسرارالشهاده (فارسی)/اسمعیل خان سرباز بروجردی؛ نقاش: علی خان

[بی‌جا: بی‌نا]، ۱۳۱۲ ق

۱ ج (بدون شماره‌گذاری): مصور، ۳۸ تصویر، ۱۷×۲۱ سم، رقعی

آغاز: بسم‌الله... الحمدلله الاول بلا اولیه کان قبله والاخر بلا آخریه یكون بعده المنفرد فی ازلیة و المتوحد فی ابدیه لم یزل فردا...

انجام: ... باعث انشاء این خونین کلام گشت آن مرد نکو رو والسلام.

خط: نستعلیق، جلد: مقوایی با روکش تیماج، کاغذ: فرنگی نخودی، دارای سرلوح، کتیبه، کمند، جدول، جدول داخل متن.

۱. شعر مذهبی - قرن ۱۳ ق. ۲. حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ ق. شعر. ۳. حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ ق. مرثی. ۴. واقعه کربلا، ۶۱ ق. شعر. ۵. مرثیه و مرثیه‌سرایی.

اطلاعات تصاویر نسخه چاپ ۱۳۱۲ ق

تصویر شماره ۱ آمدن حضرت فاطمه (س) به دیدن پدر بزرگوار خود که در بستر بیماری است

تصویر شماره ۲ آمدن جبرئیل از جانب خداوند بر بالین پیامبر اسلام (ص) و جواب دادن حضرت به جبرئیل را

تصویر شماره ۳ پیامبر اسلام (ص) و امام حسن و امام حسین (ع)

تصویر شماره ۴ امام علی (ع) و درخت

تصویر شماره ۵ رسیدن صحابه به کوه قاف و دیدن فرشته، امام علی (ع)

تصویر شماره ۶. در ذکر شهادت امیرالمومنین علی (ع).

- تصویر شماره ۷ حمل تابوت امیرالمومنین علی (ع).
- تصویر شماره ۸ محاصره و جنگیدن مسلم و پرتاب سنگ توسط عامه مردم از پشت بام به وی
- تصویر شماره ۹ اسارت طفلان مسلم
- تصویر شماره ۱۰ اذن جنگ خواستن حرّ از امام حسین (ع)
- تصویر شماره ۱۱ محاربه نمودن حرّ نامدار با لشکر دشمن و کشتن جمعی از لشکر دشمن.
- تصویر شماره ۱۲ اذن خواست وهب از سیدالشهداء برای جنگ با سپاه دشمن
- تصویر شماره ۱۳ خاتم در دهان گذاردن حضرت سیدالشهداء حضرت علی اکبر را برای رفع تشنگی آن بزرگوار و دو مرتبه به میدان تشریف بردن
- تصویر شماره ۱۴ در رجز خواندن حضرت ابوالفضل العباس (ع) در برابر گروه خدانشناس و آمدن شمر در برابر آن حضرت
- تصویر شماره ۱۴ در حمله بودن قاسم با عروس
- تصویر شماره ۱۵ محاربه نمودن حضرت قاسم با ارزق شامی و کشتن او
- تصویر شماره ۱۶ ندا دادن حضرت هاتف به حضرت یعقوب (ع) و داستان کربلا را به او نمودن.
- تصویر شماره ۱۷ آوردن زینب، دو طفل خود را به خدمت حضرت سیدالشهداء و اذن جنگ گرفتن برای آنها و روانه نمودن به میدان اشقیا
- تصویر شماره ۱۸ آمدن زعفر جَنّی با جماعت جَنّیان و منصور ملک با جمعی از ملائکه در زمین کربلا و استدعا نمودن از حضرت سیدالشهداء که اقدام به یاری آن حضرت نمایند.
- تصویر شماره ۱۹ فرمایش حضرت سیدالشهداء به زعفر جَنّی در باب اذن جنگ
- تصویر شماره ۲۰ مسلمان شدن نصاری
- تصویر شماره ۲۱ عنان داری کردن جبرئیل ذوالجناح را و سوار شدن حضرت بر ذوالجناح و به میدان رفتن آن حضرت
- تصویر شماره ۲۲ آمدن حضرت سیدالشهداء بر سر جنازه شهداء
- تصویر شماره ۲۳ افتادن حضرت سیدالشهداء (ع) از ذوالجناح
- تصویر شماره ۲۴ در ذکر اینکه زخم های مبارک حضرت سیدالشهداء چرا همه در پیش روی آن جناب بوده است.
- تصویر شماره ۲۵ سرخ نمودن ذوالجناح یال خود را از خون مبارک آن حضرت
- تصویر شماره ۲۶ سیدالشهداء و شهربانو
- تصویر شماره ۲۷ ذکر بعد از شهادت سیدالشهداء از سوی امام سجّاد (ع) به زمین و آسمان
- تصویر شماره ۲۸ گفتگو کردن دختر اعمی با مرغ
- تصویر شماره ۲۹ سر حضرت سیدالشهداء
- تصویر شماره ۳۰ حکایت وارد شدن اهل بیت به شام خراب
- تصویر شماره ۳۱ ضامن آهو شدم امام رضا (ع)
- تصویر شماره ۳۲ در تابوت گذاشتن پیره زال فرزند خود را به گفته مأمون
- تصویر شماره ۳۳ رفتن حضرت امام رضا (ع) به شیر
- تصویر شماره ۳۴ بی ادبی کردن حمید ابن قهرمان به حضرت امام رضا (ع) و حکم حضرت به شیران و بلع نمودن او
- تصویر شماره ۳۵ در بستر بیماری بودن امام رضا (ع) و آمدن جبرئیل

تصویر شماره ۳۶ در ذکر آمدن جبرئیل امین به صورت مرغ سفید و حضرت حجّت را به عرش خداوند بردن
تصویر شماره ۳۷ آوردن جبرئیل حضرت حجّت را بعد از گذشتن چهل روز

اطّلاعات کتابشناسی و نسخه شناسی نسخه چاپ ۱۳۰۰ ق

سرباز بروجردی، اسماعیل، قرن ۱۳ ق.

اسرار الشّهاده (فارسی)/اسمعیل خان سرباز بروجردی؛ کاتب محمد بن عبدالمطلب قزوینی
[بی جا: بی نا]، ۱۳۰۰ ق

۱ ج (بدون شماره گذاری): مصوّر، ۲۱ تصویر، ۱۶×۲۳ سم، وزیری

آغاز: بسمّله... الحمد لله الاول بلا اولیه کان قبله والآخر بلا آخریته یكون بعده المنفرد فی ازلیة و المتوحد فی ابدیته لم
یزل فردا...

انجام: ...باعث انشاء این خونین کلام گشت آن مرد نکو رو والسلام.

خط: نستعلیق، جلد: مقوایی با روکش کاغذ با عطف پارچه، کاغذ: فرنگی نخودی، دارای سرلوح، کمند، جدول، جدول
داخل متن.

۱. شعر مذهبی - قرن ۱۳ ق. ۲. حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ ق. شعر. ۳. حسین بن علی (ع)، امام
سوم، ۴ - ۶۱ ق. مراثی. ۴. واقعه کربلا، ۶۱ ق. شعر. ۵. مرثیه و مرثیه سرایی.

اطّلاعات تصاویر نسخه چاپ ۱۳۰۰ ق

تصویر شماره ۱ در بستر بیماری بودن پیامبر اسلام حضرت محمد (ص) همراه با علی (ع) و فاطمه (س) وحسنین (ع)

تصویر شماره ۲ مکالمات پیامبر (ص) با حضرت فاطمه (س)

تصویر شماره ۳ شهادت امیرالمومنین توسط ابن ملجم مرادی

تصویر شماره ۴ آوردن ابن ملجم توسط صحابه نزد حضرت

تصویر شماره ۵ مبارزه مسلم با کوفیان

تصویر شماره ۶ درشهادت حرّ ریاحی توسط سپاه دشمن

تصویر شماره ۷ رفتن علی اکبر (ع) به میدان و اذن خواستن از حضرت

تصویر شماره ۸ حضرت ابوالفضل العباس (ع) با مشک آب و جنگیدن با دشمن

تصویر شماره ۹ حضرت قاسم (ع) روبروی حضرت سیدالشّهاده

تصویر شماره ۱۰ فرمایش امام حسین (ع) به زعفر جنّی و گروه جنّیان

تصویر شماره ۱۱ فرستادن ابن سعد نصاری به قتل امام حسین (ع)

تصویر شماره ۱۲ تصویر سعد نصاری مقابل حضرت سیدالشّهاده

تصویر شماره ۱۳ پیراق پوشیدن سیدالشّهاده و رجز خواندن در میدان

تصویر شماره ۱۴ تصاویر مبارزه حضرت سیدالشّهاده با سپاه دشمن

تصویر شماره ۱۵ آمدن شمر در بالای سر آن حضرت

تصویر شماره ۱۶ سوار شدن شهربانو به ذوالجناح و دیدن نقابدار

تصویر شماره ۱۷ روشن شدن چشم دختر یهودی

تصویر شماره ۱۸ آمدن شیر بر جنازه شهدا
تصویر شماره ۱۹ تصاویر خیمه ها و گرفتن زیورآلات و گوشواره دختران امام حسین (ع)
تصویر شماره ۲۰ تصویر کنیزک در مقابل امام موسی کاظم (ع)
تصویر شماره ۲۱ حکم حضرت امام رضا (ع) به دو شیر و بلع نمودن حمید

نتیجه گیری

در نسخه اسرارالشهدا چاپ ۱۳۱۲ ق در مجموع ۳۷ تصویر شناسایی گردید که توسط علی خان نقاش، تصویر نگاری و مصورسازی شده و در نسخه اسرارالشهدا ۲۱ تصویر شناسایی گردید.

نگارش: منوچهر آراسته، حسین مسرت

***ماخذ: کتبه ، ش ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۹۹): ۱۲-۲۲ .**